

Verantwoordelijkheid en verkiezing

Verantwoordelijkheid en verkiezing

Een harde noot met een voedzame kern

Pieter Rouwendal

Brevier

© 2013 Brevier uitgeverij
Madrigaal 11 – Kampen

Omslagontwerp: Brainstorm
Opmaak binnenwerk: Stampwerk

ISBN: 978-94-91583-16-2
NUR: 700

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Woord vooraf

De vraag naar de verhouding tussen verantwoordelijkheid en verkiezing is een vraag waarmee veel mensen worstelen. Ze komt op allerlei manieren naar voren. De antwoorden die mensen krijgen of geven, verschillen nogal. Vaak kiest men voor ofwel verkiezing ofwel verantwoordelijkheid en negeert men het andere element. Of men kiest voor geen van beide en zoekt niet naar een oplossing. Liever kruipt men weg achter de paradox of het spanningsveld.

Nu zijn er in de geloofsleer onbevattelijkheden die geen mens kan begrijpen. Maar het is naar mijn overtuiging verkeerd wanneer we dan kiezen voor een deel van de waarheid of voor de paradox, zonder moeite te doen om aan te tonen dat een paradox een *schijnbare* tegenstrijdigheid is. Dat is volgens mij nodig omdat dit zogenaamde ‘spanningsveld’ onnodige spanning of verkeerde spanning bij mensen veroorzaakt. Sommigen voelen zich in de tang genomen tussen de leerstukken dat een mens verantwoordelijk is en tegelijkertijd dat zalig worden alleen door God gewerkt wordt. Het is een harde noot waar ze hun tanden op stuk bijten zonder iets te bereiken. In dit boek probeer ik deze harde noot te kraken, zodat het eetbare en voedzame deel van de noot zichtbaar wordt.

Ik heb niet de pretentie alle moeilijke vragen met betrekking tot verantwoordelijkheid en verkiezing tot in detail te beantwoorden. Evenmin wil ik de indruk wekken dat er eigenlijk niets moeilijks aan is. Het doel dat ik me gesteld heb, is duidelijk te maken dat de verantwoordelijkheid van

de mens en de verkiezing door God niet met elkaar strijdig zijn. Als de lezer aan het eind van het boek dat inzicht deelt, is mijn doel bereikt. Ik doe daarbij mijn best om zoveel mogelijk duidelijk te maken hóe die twee zich tot elkaar verhouden, maar ik erken dat er vragen overblijven die ik niet beantwoorden kan. Hoe God in de mens het willen en werken werkt bijvoorbeeld, was de Dordtse theologen niet duidelijk, en ook ik durf daarop geen antwoord te geven. Ook als een noot gekraakt is, blijven er harde stukken over. Maar ze zijn dan geen verhindering meer om bij de kern te komen.

Het is met name de jongere generatie die de vragen met betrekking tot verkiezing en verantwoordelijkheid hardop stelt. Ik richt me daarom bijzonder tot hen. Om die reden spreek ik de lezer aan met jij. Hopelijk zal de oudere lezer die gewend is met u aangesproken te worden, zich daar niet te veel aan storen. Een tweede gevolg van het voor ogen houden van deze doelgroep is dat ik theologisch jargon heb proberen te vermijden. Ik probeer begrijpelijke taal te schrijven. Hierdoor is de accuratesse van bepaalde uitdrukkingen her en der wat minder dan ik voor de systematische theologie eigenlijk wenselijk acht. Bij gebruik van systematisch-theologisch accuraat jargon zou ik bijvoorbeeld niet aan Griekse en Latijnse termen ontkomen, wanneer ik de consistentie van de *eudokia* van God en de *responsibilitas* van de mens zou willen beschrijven. Het boek zou vol staan met woorden als deze. Met het oog op de doelgroep heeft een kort, basaal en begrijpelijk boek mijn voorkeur boven een uitgebreid boek op academisch niveau dat voor de meesten onbegrijpelijk blijft. De systematische theoloog kan wel terecht bij vele uitstekende gereformeerde werken

uit het verleden, maar de jongere die zich afvraagt hoe hij verantwoordelijk gehouden kan worden als God alles besluit en bestuurt, heeft niet veel mogelijkheden om een antwoord te krijgen. Daarom is dit boek allereerst voor hen bedoeld.

In een kleinere letter wordt soms wat meer informatie gegeven voor wie wat dieper wil doordenken of wat meer wil weten. Voor het volgen van het betoog is het niet nodig dat te lezen. Maar wie het leest, kan er wellicht zijn voordeel mee doen.

Hoewel de doelgroep voornamelijk de jongere generatie is, heb ik vooral geput uit de werken van oude gereformeerde theologen. Intensieve studie van oude gereformeerde werken over predestinatie, vrijheid en verantwoordelijkheid, met name ten opzichte van de prediking van het evangelie, heeft mij gebracht tot het inzicht dat je in dit boek terug vindt. Nieuw is het dus niet. Dit onderzoek bevestigt mijn mening dat de theologie zo ongeveer als enige wetenschap in vroeger eeuwen een hoger niveau had dan heden. Ook de hedendaagse (bevindelijk-)gereformeerde theologische werken die in de traditie van de oude gereformeerde theologie willen staan, missen helaas meestal de helderheid, de samenhang, de consistentie en het overzicht over het geheel die de werken uit vroeger eeuwen kenmerken. Het niveau van theologen als Voetius, Turretini en Owen is de laatste paar honderd jaar in de orthodoxie niet geëvenaard. Ik vind persoonlijk de klassieke gereformeerde theologie bevredigender en schriftuurlijker dan de tegenwoordig zo vaak gehoorde theologie van het 'spanningsveld' en de 'paradox' en het 'we moeten het maar niet met elkaar in

overeenstemming proberen te brengen'. De klassieke gereformeerde theologie heeft wat beters te bieden, vanuit de overtuiging dat Gods Woord waarheid is en dat God zichzelf niet tegenspreekt. We hoeven bijbelse gegevens niet in overeenstemming met elkaar te brengen, omdat ze al in overeenstemming met elkaar zijn.

Een van de mooiste producten van de klassieke gereformeerde theologie als het gaat om verkiezing en verantwoordelijkheid, wordt gevormd door de Dordtse Leerregels. Die zijn in 1619 opgesteld door de synode van Dordrecht. Er waren predikanten en theologen uit heel Europa bijeen om zich te buigen over de opvattingen van de remonstranten over onder andere Gods verkiezing en de verantwoordelijkheid en (on)macht van de zondaar.

Een van de mooie dingen van de Dordtse Leerregels is dat ze niet door één persoon zijn opgeschreven. In Gods voorzienigheid hebben zoveel theologen zich over dit geschrift gebogen, dat de eenzijdigheid vermeden is waarin de Leerregels hadden kunnen vervallen als ze door één of enkele personen waren opgesteld. Het had gemakkelijk gekund: de kerkgeschiedenis is vol voorbeelden dat de ene eenzijdigheid de andere oproept. Maar de Dordtse afgevaardigden hadden ook onderling meningsverschillen. Daarom werd stevig gediscussieerd over wat er in de Leerregels moest staan en hoe dat het beste gezegd kon worden. Dat heeft ertoe geleid dat een afgewogen en uitgebalanceerd oordeel op papier gezet werd. Regelmatig verwijs ik daarom naar dit belijdenisgeschrift.

In de christelijke geloofsleer hebben alle onderdelen op de een of andere manier met elkaar te maken. Ik ben er daar-

door niet aan ontkomen om ook andere leerstukken aan te stippen of voor een deel te bespreken. De verhouding van wet en evangelie, de onmacht van de mens, voorzienigheid en zonde, de wedergeboorte, de uitwendige en de inwendige roeping, ze komen allemaal langs. Verwacht niet dat ze uitgebreid behandeld worden, want dat valt niet binnen de opzet. Ze krijgen aandacht in zoverre dat nodig is voor het begrip van verantwoordelijkheid en verkiezing. Veel belangrijke zaken over al deze thema's blijven daarom on- of onderbelicht. In de literatuurlijst aan het einde van het boek vindt men verwijzingen naar grondiger behandeling van een aantal van deze onderwerpen.

Een aantal personen wil ik op deze plaats bedanken voor het meelesen en het leveren van kritische opmerkingen. Aad van Kranenburg, Tom van Oost, Johan Schouls en Nico Stam hebben mij zeer geholpen door het geven van feedback waardoor de tekst aan kwaliteit gewonnen heeft. Voor onjuistheden en onvolkomenheden die zijn overgebleven blijf ik natuurlijk zelf verantwoordelijk. Al besef ik dat dit boek onvolkomen is, toch hoop en vertrouw ik dat het een bijdrage levert aan het beter verstaan van een kwestie die voor velen onoplosbaar lijkt.

1. Het probleem

De verhouding tussen Gods verkiezing en de verantwoordelijkheid van de mens is een kwestie waar veel mensen tegenaan lopen. Dat is goed voorstelbaar. Als de verkiezingsleer wil zeggen dat God zelf besloten heeft wie zalig worden en wie niet, en als Hij dat besluit onafhankelijk van enige menselijke daad of keuze uitvoert, ben ik er dan zelf wel verantwoordelijk voor of ik zalig word of verloren ga? Het voor de hand liggende antwoord is: nee.

Toch wordt er ook door mensen die onverkort willen vasthouden aan de verkiezingsleer en aan het eenzijdig Godswerk in de bekering van de mens, beweerd dat de mens zijn verantwoordelijkheid heeft. Hoe zich dat tot elkaar verhoudt, daarover wordt van mening verschild.

Aan het ene uiterste zegt men dat de verkiezing verborgen is en dat men daarom moet rekenen met de eigen verantwoordelijkheid in plaats van met de verkiezing. In de praktijk maakt men van de verantwoordelijkheid dan vaak een mogelijkheid om te geloven en zich te bekeren. De rechtzinnige constatering dat de verkiezing verborgen is, leidt tot het negeren van de verkiezing, maar op deze manier ook van de menselijke onmacht en totale verdorvenheid. Dat is geen oplossing van het probleem.

Aan het andere uiterste zegt men dat bekering een eenzijdig Godswerk is en dat het daarom verkeerd is mensen aan te sporen tot bekering en geloof. Predikers die dat wel doen, krijgen al snel het verwijt dat ze remonstrants zijn. Op die

manier wordt de verantwoordelijkheid met de mond erkend, maar in de praktijk totaal genegeerd. Ook dat is geen oplossing van het probleem.

Dan zijn er mensen die er ergens tussenin zitten. Ze belijden misschien met de mond dat de mens moet geloven en zich bekeren, maar vinden in de praktijk dat elke aansporing daartoe strijdig is met de overtuiging dat bekering en geloof gaven van God zijn. De verantwoordelijkheid van de mens is volgens hen niet werkelijk geloven en zich bekeren, maar naar de kerk gaan, de Bijbel te lezen en te bidden of God bekering en geloof wil geven. Dit lijkt misschien op een oplossing, maar in de praktijk veroorzaakt ze meer problemen dan ze oplost.

Deze mensen gaan naar de kerk, want dat hoort nu eenmaal zo. In de kerk kun je misschien nog bekeerd worden; daarbuiten is die kans heel erg klein. Bovendien is niet naar de kerk gaan zonde en dat zal het oordeel verzwaren. Maar in de kerk krijgen ze zo af en toe te horen dat elke kerkdienst die niet geleid heeft tot hun bekering, hun oordeel zal verzwaren. Dat is een probleem! Niet naar de kerk gaan is een zonde die het oordeel verzwaart, maar wel naar de kerk gaan verzwaart het oordeel ook, misschien nog wel meer. De kerkdienst moet tot bekering leiden, maar daarvoor is men nu juist weer niet zelf verantwoordelijk. Deze mensen – of hun kinderen – komen in een spagaat terecht. Op deze wijze ontstaat een Godsbeeld dat niet bijbels is. Het idee dringt zich op dat God hen altijd te grazen neemt, of ze nu naar de kerk gaan of niet. Zelfs als ze in het spoor van Gods geboden lopen door netjes naar de kerk te gaan, verzwaren ze hun oordeel. Velen lopen met de gedachte, al dan niet uitgesproken, dat dit toch eigenlijk gemeen is van God.

Verder wordt op deze manier ook de eis van geloof en bekering, die in de Bijbel overvloedig te vinden is, ontkracht. Wellicht niet met woorden, maar wel in de praktijk. Daarom is dit niet meer dan een schijnoplossing.

Een andere manier om er tussenin te zitten is enerzijds te belijden dat de oproep tot geloof moet klinken, maar vraagtekens plaatsen zodra iemand gelooft. 'In de kerk worden we opgeroepen om te geloven en ons te bekeren, maar als je dat doet, krijg je op huisbezoek te verstaan dat dat eigenlijk toch niet goed is,' is een opmerking die in dit verband eens gemaakt werd. Mensen kunnen daarmee worstelen en voelen zich eveneens als in een spagaat.

Er zijn weer anderen die ook ergens tussenin gaan zitten. Ze willen vasthouden aan het eenzijdig Godswerk, maar ook aan de verantwoordelijkheid van de mens. Hun opvatting komt erop neer dat als de mens nu maar zijn best doet om te geloven en zich te bekeren en op die manier een natuurlijk geloof produceert of zijn historisch geloof aan het werk zet, God dan zo genadig is dat Hij er een bovennatuurlijk geloof van maakt. Ook dit is een schijnoplossing. 'Al wat uit het geloof niet is, dat is zonde,' zegt Gods Woord. Kunnen we dan aannemen dat God blij is met een geloof dat niet het ware geloof is? Een geloof dat niet het ware geloof is, is onoprecht en daarmee ten diepste zondig. Op het scherpst van de snede geformuleerd, wordt volgens deze opvatting gezegd dat God een onvolmaakt werk beloont met het ware geloof. We komen daarmee eigenlijk weer uit bij de leer die door Luther na een grote worsteling verworpen werd. Hem was steeds voorgehouden: 'aan degene die doet wat in zijn vermogen ligt, onthoudt God

de genade niet.' Met andere woorden: als je zelf nu maar iets doet, dan zal God je wel genadig zijn. De zaligheid is dan toch weer uit de werken, in ieder geval gedeeltelijk. De Reformatie is dan voor niets geweest.

2. Een onoplosbaar probleem?

Verkiezing en verantwoordelijkheid lijken een zeer problematische verhouding te hebben. Ze lijken in directe tegenspraak te zijn. Velen, wellicht de meesten, leggen zich erbij neer dat het een probleem is. Vanwege de fouten die gemaakt worden door degenen die het probleem willen oplossen, zijn ze er bang voor zelf met een oplossing te komen. Ze laten het probleem staan en houden onverkort vast aan zowel verkiezing als verantwoordelijkheid.

Van alle bovengenoemde reacties is deze ongetwijfeld de beste, maar een oplossing biedt zij niet. Dat is op zichzelf niet zo erg. We hoeven niet alles te snappen. We kunnen ook niet alles begrijpen. Maar aan het laten staan van het probleem zitten wel gevaar. De Schrift lijkt zichzelf tegen te spreken als het gaat om deze kwestie. Maar de Schrift is Gods Woord, dus we kunnen ook zeggen: God lijkt zichzelf tegen te spreken. Mogen we daaraan voorbijgaan? Het zou schadelijk zijn om dat te doen. Als God zichzelf tegen lijkt te spreken, is daaraan de vraag naar Zijn betrouwbaarheid verbonden. Kan ik een God vertrouwen die zichzelf tegen lijkt te spreken? Moet ik er niet alles aan doen om in te gaan zien dat er geen werkelijke tegenspraak is?

Ik heb om deze reden moeite met mensen die beweren dat het nu eenmaal 'niet klopt', dat het 'niet op te lossen valt', en dat we dat ook 'niet moeten willen'. Ik erken dat we niet alles kunnen begrijpen als het om God en Zijn werken gaat, en dat we dat niet moeten willen. Hoe klein zou God wezen als ik Hem kon begrijpen! Maar dat is wat anders dan beweren dat het 'niet klopt' en 'niet op te lossen' is.

Als het werkelijk ‘niet klopt’, spreekt God werkelijk zichzelf tegen. Maar dat is onmogelijk! We moeten daarom het tegenovergestelde vaststellen: *het klopt!* Of wij dat nu begrijpen of niet.

Het lijkt er misschien op dat ik spijkers op laag water zoek. Geen gereformeerd christen zal toch beweren dat God zichzelf tegenspreekt. Het is niet mijn bedoeling om anderen die hierover geschreven of gesproken hebben om een ongelukkige uitdrukking te veroordelen. Wel hecht ik persoonlijk om drie redenen aan een zo exact mogelijke formulering.

Allereerst voor degenen die met deze moeilijkheid worstelen. Zij zijn niet gebaat bij goed bedoelde maar verkeerd geformuleerde zinnen. De kans op onbegrip is dan te groot. In de tweede plaats omdat de bewering dat verkiezing en verantwoordelijkheid niet met elkaar kloppen, feitelijk onjuist is. In de derde plaats omdat degenen die dit zo formuleren daarmee precies datgene doen wat ze willen vermijden: ze stellen de rede boven de openbaring. Hun verstand zegt dat het niet klopt, en dus stellen ze vast dat het niet klopt. Maar als God ons in Zijn Woord beide leert, dan klopt het, onafhankelijk van de vraag of wij snappen hoe het klopt.

We zouden hier kunnen stoppen. Verkiezing en verantwoordelijkheid kloppen met elkaar, alleen begrijpen wij niet hoe. We zeggen niet meer dat het niet klopt, maar slechts dat wij niet begrijpen hoe het klopt. Een veelgebruikt argument daarvoor is de ‘paradox’. Een paradox is een schijnbare tegenstrijdigheid. We kunnen accepteren dat verkiezing en verantwoordelijkheid een schijnbare tegenstrijdigheid vormen en het daarbij laten. Meestal wordt

de paradox aangeduid als 'spanningsveld'. Verkiezing en verantwoordelijkheid zijn beide waar en bijbels, maar staan op gespannen voet met elkaar.

Het woord 'spanningsveld' is erg populair geworden om allerlei theologische vragen en moeilijkheden mee aan te duiden. Wat velen niet beseffen, is dat het een woord is van de laatste decennia. Het is ook een benaderingswijze van de laatste decennia. Volkomen onterecht wordt deze benadering soms terug geprojecteerd op de geschiedenis. Dan wordt bijvoorbeeld beweerd dat de opstellers van de Dordtse Leerregels *bewust* 'in het spanningsveld' gaan staan, of dat er in de theologie van Calvijn 'spanningsvelden' aanwezig zijn die Calvijn zelf niet *wilde* oplossen. Maar wie de Acta van de synode van Dordrecht bekijkt, of zich verdiept in de theologie van Calvijn, die kan misschien uitspraken aanwijzen die de hedendaagse lezer als 'spanningsveld' ervaart, maar hij kan niet aantonen dat die spanningsvelden *bewust* gehanteerd zijn en *bewust* niet opgelost werden. De 'paradox' en het 'spanningsveld' komen we in de oudere gereformeerde theologie vrijwel niet tegen als argument om een probleem niet te doordenken. De zogenaamde spanningsvelden kunnen tot en met de zeventiende eeuw vrijwel alleen worden aangewezen op thema's waarover iemand niet grondig heeft nagedacht, maar dat was dan geen bewuste keuze.

Om een voorbeeld te noemen: Calvijn werd door Albertus Pighius geconfronteerd met de tekst uit Ezechiël dat God geen lust heeft in de dood van een zondaar, maar daarin dat hij zich bekeert en leeft. Deze tekst zou volgens Pighius de predestinatieleer van Calvijn omverwerpen. Deze schijnbare tegenstrijdigheid wordt tegenwoordig als 'onoplosbaar

spanningsveld' benoemd. Maar Calvijn trok zich niet terug achter de verontschuldiging van een zogenaamd onoplosbaar spanningsveld. Hij ging uitgebreid en gedetailleerd uiteenzetten hoe deze Bijbeltekst en de predestinatieleer in overeenstemming met elkaar zijn.

Dit voorbeeld noem ik om duidelijk te maken dat de gereformeerde theologie zich historisch gezien niet gemakzuchtig verscholen heeft achter paradoxen en spanningsvelden teneinde een moeilijk probleem niet te hoeven doordenken. Ook noem ik dit voorbeeld omdat het probleem waarmee Calvijn door Pighius werd geconfronteerd alles te maken heeft met het probleem van verkiezing en verantwoordelijkheid. Calvijn antwoordde Pighius dat de tekst uit Ezechiël ons leert dat God lust heeft in de bekering van de zondaar en dat Hij het leven belooft aan degenen die zich bekeren. 'Zich bekeren' en 'leven' moeten niet van elkaar losgemaakt worden. God heeft lust aan het leven van een zondaar en niet aan zijn dood, omdat het God aangenaam is dat zondaren zich bekeren. Dit strijdt niet met Zijn besluit om niet in alle mensen de bekering te werken.

Dit voorbeeld leert ons dat het niet ongereformeerd en niet verkeerd is om na te denken over problemen die op het eerste gezicht onoplosbaar zijn en over Bijbelteksten die op het eerste gezicht elkaar tegen lijken te spreken. Dat oude gereformeerde theologen er al eerder over hebben nagedacht, kan ons vandaag de dag nog steeds behulpzaam zijn. We hoeven het wiel niet uit te vinden, maar kunnen ons aansluiten bij een lange traditie van nadenken over de problematiek van verkiezing en verantwoordelijkheid.

De afkeer van het nadenken over zulke problemen en van het proberen ze op te lossen, is verklaarbaar, maar niet juist. Het gevaar bestaat inderdaad dat we ons menselijke verstand tot norm verheffen boven Gods Woord. Het gevaar bestaat ook dat we het probleem willen wegredeneren en dan in de praktijk een van beide aspecten wegredeneren. Maar het is niet juist om dan maar niet meer na te denken over deze materie. Het is een veeg teken als we opmerken dat God zichzelf tegen lijkt te spreken en we vervolgens geen moeite doen om er achter te komen wat Hij nu werkelijk bedoelt. De aarzeling om theologische problemen te doordenken kan voortkomen uit oprechte vroomheid en angst voor overschatting van het verstand van de gevallen mens. Maar het kan evengoed voortkomen uit intellectuele luiheid in theologisch opzicht. We kunnen een voorbeeld nemen aan mensen als Calvijn, Voetius, Witsius en Owen: mannen die een oprechte vroomheid en een zuivere geloofsbelijdenis combineerden met grondige doordienking van allerlei theologische problemen en vragen.

Inhoud

Woord vooraf	5
1. Het probleem	11
2. Een onoplosbaar probleem?	15
3. Dichtbij beginnen	21
4. Wij zijn verantwoordelijk en willen dat ook zijn.....	25
5. Zonde en verantwoordelijkheid	29
6. Verantwoordelijkheid en onmacht	35
7. Gods bemoeienis met de mens: de voorzienigheid ...	39
8. Gods bemoeienis met de mens: de wet	43
9. De reactie van de mens: zonde.....	45
10. Gods bemoeienis met de mens: het evangelie	49
11. De reactie van de mens: ongeloof	53
12. Tussenbalans.....	57
12. Gods besluit over de mens: de verkiezing.....	59
13. Gods werk in de mens: wedergeboorte	67
14. Verantwoordelijk gesteld worden en verantwoordelijkheid nemen	75
15. Verlicht worden en geloven.....	79
16. Bekeerd worden en zich bekeren.....	81

17. Je eigen zaligheid werken?.....	83
18. Wie is er begonnen?	87
19. Moet ik eerst weten of ik uitverkoren ben?	93
20. Onbekeerdheid als uitvlucht.....	95
21. Onbekeerdheid als klacht	99
22. Jezus aannemen	105
23. Verantwoordelijkheid en verkiezing stemmen overeen.....	111
24. Valkuilen	117
25. De verantwoordelijkheid afgenomen	121
26. Verder lezen.....	123